

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

ПОВОЄННИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

Повоєнний досвід відновлення довкілля Боснії і Герцеговини

Аналітична записка

Військові операції, проведені НАТО проти Союзної Республіки Югославії під час кризи в Косово 1999 року, завдали серйозної шкоди природному середовищу країни. Збиток поширився на кілька інших країн Південно-Східної Європи, у тому числі, на Боснію і Герцеговину.

У ході бойових дій знищено промислові об'єкти та інфраструктуру, що призвело до забруднення повітря, води та ґрунту небезпечними речовинами. Ці речовини мають тривалий вплив на здоров'я та якість життя населення відповідних країн. Зокрема, використання боєприпасів, що містять збіднений уран, може призвести до збільшення захворюваності на рак і вроджені захворювання серед жителів уражених районів, а також серед військовослужбовців, які проходили службу в цих районах.

Необхідність усунення завданих негативних наслідків потребує системного підходу до впроваджуваних заходів відновлення.

Уряд Боснії і Герцеговини (надалі – БіГ) заявив про своє зобов'язання поставити довкілльві питання на перше місце в порядку денному. Однак екологічний менеджмент не був пріоритетом у процесі післявоєнного економічного відновлення в Боснії та Герцеговині. Останній страждає від неоптимальних інституційних, політичних та правових рамок. Як наслідок, політика, плани та програми не враховують вплив на довкілля. Однак важливим стимулом у реформуванні сфери відновлення довкілля у БіГ була перспектива можливого членства в ЄС, а також прийняття та транспонування *acquis communautaire* ЄС.

Період підготовки приєднання до ЄС створив можливості для країни для початку систематичної адаптації свого законодавства та отримання доступу до додаткових ресурсів та технічної допомоги. З іншого боку, таким чином виникали складні виклики для Боснії та Герцеговини, оскільки прийняття всього довкілльвого *acquis* ЄС вимагає значних змін до існуючої інституційної та правової бази держави.

У Державній середньостроковій стратегії розвитку на період 2004-2007 рр. йдеться про важливість довкілля для подолання бідності. Однак, екологічні пріоритети не були визначені, а з політичних причин стратегія не була ефективно реалізована.

Варто зазначити, що співпраця між освітніми структурами ЄС і БіГ була зміцнена за допомогою Міжурядового керівного комітету з питань довкілля. Це досить добре вплинуло на координацію та гармонізацію екологічного законодавства, є хорошим прикладом міжурядової співпраці.

I. Механізми правового регулювання стану довкілля

Відсутність державного природоохоронного законодавства продовжує загострювати низку проблем, таких як розподіл екологічного управління на всіх адміністративних рівнях. Через слабкі механізми координації, законодавчі та адміністративні процедури є повільними та зайвими. Погана координація з іншими секторами, у свою чергу, призводить до обмеженої уваги до довкілльвих аспектів у цих сферах, відсутності наскрізності довкілльвої складової у національній політиці.

Закон про охорону довкілля запровадив нові інструменти для захисту довкілля та для інтеграції екологічних проблем у сектори економіки. Це екологічні оцінки – оцінка впливу

на довкілля (ОВД) та стратегічна екологічна оцінка (CEO). CEO була прийнята, але досі не впроваджена.

II. Моніторинг стану довкілля

Одним із найбільш проблемних повоєнних питань для БіГ стало проведення моніторингу стану знищеного лісу, забруднення водних об'єктів, ґрунту, об'єктів ПЗФ. Зумовлені такі проблеми були нездатністю існуючих до війни органів виконувати таку функцію, браком політичної волі для створення нових відповідних органів та нестачею компетентних кадрів. Через нездатність провести належні дослідження самостійно, у 2002 році Боснія звернулася до Програми ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) з проханням про проведення моніторингу більшості складових повоєнного довкілля. Зрештою, такі дослідження було проведено і саме на них покликається влада сучасної БіГ, ведучи мову про шкоду, завдану довкіллю війною. Звісно, дослідження міжнародних партнерів є корисними, але видається досить негативним фактором відсутність у держави власних даних про реальні обставини справ на своїй території.

Частковим виключенням із такої тенденції стало питання моніторингу ґрунтів. З 2000 року моніторинг ґрунтового покриву на території Боснії та Герцеговини проводився регулярно, кожні шість років. Перше дослідження ґрунтового покриву в рамках проєкту CORINE6 Land Cover (CLC), було проведене Геодезичним інститутом БіГ, тоді як інші три дослідження в 2006, 2012 та 2018 роках були проведені факультетом сільського господарства та харчових наук Університету Сараєво. Дані, подані Геодезичним інститутом БіГ, лягли в основу визначення завданої шкоди довкіллю. В процесі проведення повоєнного моніторингу ґрунтів у БіГ почала свою активну роботу Служба моніторингу земель.

Неможливість БіГ самостійно проводити моніторинг стану довкілля на своїй території зумовило нездатність влади цієї держави самостійно визначати і обсяги шкоди, завданої війною довкіллю, оцінювати збитки. Цю місію також було покладено на міжнародні структури, зокрема, ЮНЕП. Втім, правлячі кола БіГ розуміли, що такий стан справ становить значну проблему. Влада намагалась підтримувати направлені в це русло ініціативи громадських організацій та наукових установ, та такі заходи все одно не могли замінити належної ролі держави.

Цілі та пріоритети в моніторингу стану довкілля, управління інформацією та екологічного навчання були прийняті в Національному плані екологічних дій 2003 року. Досягнення такого плану включають зміцнення мережі моніторингу якості повітря; покращення моніторингу води; посилення діяльності зі скорочення викидів та моніторингу викидів; створення кадастру викидів забруднюючих речовин; розробку реєстрів викидів та перенесення забруднення(РВПЗ). Однак у розробці комплексної системи моніторингу, цілісної просторової інформаційної системи чи національної екологічної інформаційної системи, включаючи центральну базу даних, досягнуто незначного прогресу. Практичне впровадження РВПЗ також стикається з низкою проблем, особливо з недостатністю кваліфікації персоналу.

Одним із найважливіших недоліків моніторингу якості повітря є відсутність організації, координації та комунікації між різними державними установами. Обмін даними між державними органами обмежений, і, як наслідок, немає централізованої бази даних. Крім того, місця вимірювань не були обрані за результатами моделювання, тому вибрані місця можуть не відображати об'єктивно існуючого забруднення. До позитивних аспектів

можна віднести автоматизацію деяких станцій моніторингу, які дозволяють, зокрема, спостерігати за забрудненням речовинами, небезпечними для здоров'я людини.

Наразі не існує конкретних актів на національному або територіальному рівні, які безпосередньо стосувались би захисту ґрунтів, включаючи моніторинг. Як наслідок, моніторингу ґрунтів у БіГ не існує. Зусилля обмежуються тимчасовими спостереженнями за діяльністю різних установ.

Моніторинг відходів, який наразі організовується через Інститути статистики, є частково функціональним і базується на статистичній формі, яку зобов'язані заповнювати комунальні підприємства. Комунальні підприємства надають дані з власної внутрішньої системи моніторингу відходів. Однак якість такого моніторингу викликає сумніви, оскільки він базується на оцінках статистики, а не на постійному моніторингу.

III. Стале управління водними ресурсами

Боснія і Герцеговина багата на водні ресурси, але сектор водного господарства має серйозні проблеми, які необхідно вирішити. Основні проблеми стосуються забруднення внаслідок війни, яке призвело до забруднення водних ресурсів та погіршення якості питної води. Надважливим питанням є створення комплексної та надійної системи моніторингу.

Відповідальним за вирішення даної проблеми є Міністерство сільського господарства, управління водами і лісами. При ньому систематично створюються відповідні комісії та адміністрації, щодо питань управління водними ресурсами. Втім, більшість із створених органів розформовуються або докорінно реформуються до виконання своїх обов'язків.

Водні закони обох організацій вирішують більшість питань управління водними ресурсами та на 65 відсотків відповідають нормам ЄС. Втім, бар'єри на шляху дотримання стандартів ЄС залишаються, включаючи відсутність ефективної національної нормативної та законодавчої бази, а також складну адміністративну систему. У поєднанні з відсутністю всеохоплюючої та послідовної системи моніторингу, неефективних інструментів у ціноутворенні, це призвело до неефективного та слабого управління водними ресурсами.

Ще один фактор, на який слід звернути увагу полягає у тому, що розвиток каналізаційних систем у БіГ у порівнянні з системами водопостачання значно повільніший. У зв'язку з цим, існує проблема стічних побутових вод. Що стосується промислових стічних вод, то ситуація дещо краща, в основному через те, що промислове виробництво складає менше 30 % від довоєнного рівня.

IV. Поводження з відходами

У сфері поводження з відходами було досягнуто прогресу у повоєнний період. Наприклад, розпочато будівництво регіональних полігонів твердих побутових відходів та докладено зусиль для видалення накопичених небезпечних/хімічних відходів. Є ознаки прогресу в розробці політики та законів, а також вкладено інвестиції у інфраструктуру для обробки промислових та медичних відходів, поводження з комунальними відходами та скорочення та перероблення відходів.

Розпочато закриття незаконних сміттєзвалищ. По всій країні в БіГ було закрито 10–15 відсотків незаконних сміттєзвалищ, хоча, за оцінками, 1100 нелегальних сміттєзвалищ все ще використовуються.

У БіГ було реалізовано кілька ініціатив щодо сортування відходів. У кантоні Сараєво витрати на збір і пресування сортованих відходів більш-менш покриваються шляхом продажу їх компаніям для подальшої переробки. Інші новаторські проекти з переробки включають невеликі збірні пункти паперу в Маглаї та збір паперу та металу в громадських місцях міста Добой.

У 2009 році Державне агентство статистики розпочало консолідацію загальнодержавної бази даних про комунальні, промислові та небезпечні відходи. Сьогодні забезпечується багато можливостей для покращення якості зібраних даних, що створюється завдяки тісній співпраці між відповідними органами.

VI. Лісове господарство, біорізноманіття та заповідні території

БіГ досягла значного прогресу в галузях управління лісами та біорізноманіттям з моменту завершення бойових дій, особливо в плані розробки необхідної правової бази, стратегічних і програмних документів. Проте існує низка прогалин з точки зору ефективної реалізації існуючих планів та розвитку потенціалу, а поточні можливості та фінансування розпоршені.

Управління лісовим господарством після війни було погано врегульоване, але з початку 2000 року БіГ досягла помітного прогресу у розбудові більш ефективної системи регулювання та управління лісами. Більшою мірою такі результати зумовлені ратифікацією та імплементацією директив ЄС. Ця система має багато спільних рис в обох суб'єктах БіГ, що дозволяє здійснювати ефективне управління лісами в країні. Наразі як Федерація Боснії та Герцеговини, так і Республіка Сербська перебувають у процесі оновлення свого лісового законодавства.

Ліси зазнали значної деградації під час війни, і для відновлення стабільності та забезпечення сталого виробництва знадобиться понад 50 років. Наразі нові закони про ліси визначають заходи, які необхідно вжити в лісовому господарстві, зокрема реорганізацію органів лісового господарства та роль комерційних компаній. Проте не існує загальної стратегії лісового господарства, ні на національному рівні, ні на рівні суб'єктів, а також немає офіційних програм розвитку лісового господарства. Для сприяння належному управлінню лісами та їх сталому розвитку важливо розробити стратегію та план дій.

Станом на 2022 рік, відповідальною за розробку таких планів і стратегій є Федеральна лісова адміністрація при Міністерстві сільського господарства, управління водами і лісами.

У другій національній доповіді 2009 року до Конвенції про біологічне різноманіття перераховано ключові проблеми, з якими стикається країна у сфері збереження та сталого використання біорізноманіття. Це відсутність інтегрованої інформаційної системи щодо цілей біорізноманіття; неефективна інституційна база (яка є основною перешкодою для процесу ухвалення та реалізації рішень на міжнародному рівні); відсутність співпраці між відповідними інституціями Республіки Сербської та Федерації Боснії та Герцеговини; і нерівномірний рівень виконання міжнародних угод та директив ЄС в обох суб'єктах.

Проблемою є те, що управління об'єктами природно заповідного фонду підпадає під юрисдикцію великої кількості органів державної влади БіГ, зрештою, не будучи врегульованим належним чином жодним із них. Особливо часто конфлікти виникають між Міністерством доквілля і туризму та Міністерством сільського господарства, управління водами і лісами.

БіГ приєдналася до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), але пов'язані з цим ключові зобов'язання ще не виконані.

Ключовим пріоритетом сьогодні для БіГ є суттєве збільшення площі території, що перебуває під охороною, шляхом створення нових заповідних територій або переозначення раніше існуючих. Більшість проблем пов'язані з надзвичайно низьким потенціалом у цьому секторі, відсутністю відповідального органу та відсутністю політичного інтересу до теми, що заважає швидкому визначенню нових сфер через конфлікти інтересів з іншими секторами економіки.

VII. Розмінування територій

Процес протимінної діяльності в БіГ розпочався в 1996 році відразу після закінчення війни і підписання Дейтонської мирної угоди. Саме тоді за підтримки Організації Об'єднаних Націй було створено UNMAC. Метою створення такої інституції була побудова місцевої структури для управління процесами розмінування та нарощення місцевих оперативних можливостей.

Варто зазначити, що війна мала наслідком 200 000 загиблих, 1,2 мільйона біженців і масового внутрішнього переміщення осіб на території БіГ. До середини 1995 року населення скоротилося на 40 відсотків, більше половини з яких більше не проживали у своїх колишніх будинках. Країна зазнала серйозної шкоди інфраструктурі, житловим фундам (56 % житла було зруйновано або пошкоджено), а також сільськогосподарським активам (70 % сільськогосподарського обладнання та 60 % ферм було втрачено).

Відповідно до міжнародних домовленостей, армії повинні були «забрати» свої мінні, позначити мінні поля, надати карти та записи мінних полів. Перші забори мін не відповідали міжнародним стандартам розмінування і хоч призвели до зниження рівня замінованості, але залишковий ризик мін залишався неприйнятним. Крім того, карти та записи мінних полів часто були ненадійними, зокрема, деякі мінні поля так і не були нанесені на карту. Як наслідок, у БіГ залишилися мінні поля в міських, приміських та сільських районах, а також значна кількість нерозірваних боєприпасів.

Влада БіГ усвідомила, що без надійної інформаційної бази про заміновані території ефективного розмінування є неможливим. Через це урядом активно почали створюватись і підтримуватись ініціативи у зборі відомостей про мінні поля.

Найбільша заслуга у зборі наявних записів про мінні поля (близько 18600 записів) і створення централізованої бази даних, без якої неможливим було подальше планування та звітність, належить IFOR (зараз цей орган в структурі НАТО має назву SFOR). Оперативна діяльність з розмінування на місцях інтенсивно впроваджувалася через програми ООН та Світового банку із залученням низки іноземних неурядових та комерційних організацій.

За попередніми оцінками, проведеними до детального вивчення та здійснення записів мінних полів, на території БіГ знаходилось 16 000 мінних полів і 4 000 км² потенційно небезпечних зон із касетними боєприпасами. До 2002 року систематичні дослідження, зокрема розпочаті в окрузі Брчко, показали, що цю оцінку слід зменшити майже вдвічі, а показник потенційно небезпечних територій складав близько 2145 км², що становить приблизно 4,14% суші БіГ.

Важливо підкреслити, що саме в 1996 році, коли було створено UNMAC, зареєстровано найбільшу кількість жертв зумовлених масовим мінуванням територій. Цей показник становив майже 50 жертв на місяць. У такій ситуації протимінні заходи виступали як

умова повернення біженців і переміщених осіб, відбудови та розвитку природного та економічного потенціалу країни.

У липні 1998 року національні структури взяли на себе відповідальність за здійснення заходів з розмінування, але продовжували отримувати фінансову, технічну та технічну допомогу від міжнародного співтовариства. Створюються регіональні центри розмінування RSMAC і FMAC, а також Координаційний центр (ВНМАС). Розмінуванням займалися і досі продовжують займатись в основному іноземні агенції, але місцеві можливості також розвиваються. Основна відповідальність та повноваження покладаються на Раду міністрів та уряди, які через свої органи: Комісію з розмінування та Центри протимінної діяльності – забезпечують планування, координацію, реєстрацію та забезпечення якості операцій протимінної діяльності.

З прийняттям Закону про розмінування в 2002 році центральна структура ВНМАС на державному рівні була закріплена при Міністерстві цивільних справ та комунікацій (МСАС). У цьому ж році була прийнята перша Стратегія протимінної діяльності на 2002 – 2009 роки, яка значно покращила функціональність конструкції, а також забезпечила якість, економічність та ефективність всього процесу. Боснійська влада нарешті завершила дослідження впливу наземних мін (LIS) та сформулювала досить узгоджену стратегію подальшого вирішення проблеми.

Такі заходи дозволили національним чиновникам, відповідальним за протимінну діяльність, заволодіти довірою донорів та покращити ефективність програми. Аби привернути увагу фінансових груп та потенційних інвесторів, національні посадові особи з протимінної діяльності запровадили ряд законодавчих нововведень. Деякі із них доцільно розглянути.

Закон про розмінування 2002 року підтверджує попереднє створення Комісії з розмінування БіГ, що складається з трьох членів Ради міністрів, відповідальних перед Міністерством цивільних справ та комунікацій (МСАС). Уповноважені обираються Радою міністрів строком на два роки після отримання нею рекомендацій від Міністра та двох заступників міністра МСАС. Основними обов'язками цієї Комісії є:

- представляти БіГ на міжнародних заходах протимінної діяльності;
- затверджувати Стандарт БіГ щодо розмінування та нерозірваних боєприпасів, а також, навчальні програми цивільного захисту від мін та нерозірваних боєприпасів для громадян;
- приймати положення, що регулюють проведення тендерів, та формувати тендерну комісію;
- інформувати Раду міністрів та Раду донорів щодо діяльності Комісії та досягнутий прогрес у розмінуванні;
- пропонувати для прийняття Радою Міністрів:
 - о кандидатів на керівні посади в органах, що займаються питаннями розмінування.
 - о план розмінування Боснії та Герцеговини.
- сприяти співробітництву між БіГ з Радою донорів.

Відповідно до зазначеного закону, у БіГ створено Центр розмінування Б (ВН МАС). Основні обов'язки такого органу:

- підтримувати та керувати централізованою базою даних мінних полів і картографічних відомостей;
- акредитувати міжнародні та національні організації з розмінування та видавати спеціальні дозволи для саперів (до речі, проходження такої акредитації є обов'язковим для здійснення протимінної діяльності на території БіГ);
- проводити заходи з розмінування, маркування, огляду та розмінування територій;
- координувати діяльність з розмінування з органами оперативної безпеки та інспектувати місця розмінування на відповідність вимогам безпеки та технічним нормам;

- проводити перевірки та аналізи забезпечення якості виконаних робіт;
- пропонувати Комісії з розмінування:
 - о технічні стандарти, стандарти безпеки, забезпечення якості та навчання;
 - о План розмінування БіГ;
 - о пріоритети розмінування;
 - о робочі плани та бюджети діяльності ВН МАС.
- пропонувати урядам:
 - о пріоритети розмінування – «список пріоритетних завдань».

Закон про розмінування також відзначає існування та обов'язки такого міжнародного органу як Рада донорів. Закон закріплює за Радою обов'язок брати участь у процесі розмінування та визнає повноваження Ради донорів перевіряти певні ключові документи, включаючи План розмінування та використання донорських ресурсів для протимінної діяльності.

Закон про розмінування вимагає від ВН МАС підготувати План розмінування Боснії та Герцеговини, який має містити наступні відомості:

- дані про замінування як земель, так і споруд;
- дані про ресурси (персонал, обладнання тощо), доступні для використання у цілях розмінування;
- оцінку необхідних фінансових ресурсів;
- перелік територій, які потребують розмінування, з пріоритетами та термінами;
- «пріоритети» розмінування (під ними розуміються населені пункти чи їх частини, що мають бути розміновані найшвидше);
- оперативні плани (на кварталний, піврічний, річний та трирічний періоди);
- детальна інформація про конкретні проекти очищення, які будуть реалізовані в найближчий період.

Даний план можна розглядати як комбінацію довгострокового стратегічного плану та плану швидкого виконання. Такий план має бути поданий до Комісії з розмінування для затвердження у співпраці з Радою донорів і, зрештою, направлений до Ради Міністрів для прийняття. Рада Міністрів зобов'язана щорічно звітувати перед Парламентською асамблеєю про прогрес впровадження плану та витрачені ресурси.

Виходячи із створеної у БіГ системи, моніторинг впливу воєнних дій (в частині мінування і шкоди від мін, нерозірваних боєприпасів) на довкілля здійснюється наступним чином: SFOR, від імені НАТО збирає відповідну інформацію про досі заміновані території, про наслідки вибухів мін, в тому числі про знищені ліси, пошкоджені верхні шари ґрунту, про шкоду, завдану об'єктам ПЗФ. Таку ж інформацію фіксують регіональні центри розмінування RSMAC і FMAC. Наслідками збору таких даних є відповідні звіти, що надсилаються для узгодження у Координаційний центр. Після чого, відомості про заміновані території передаються уповноваженим органам для укладення Плану розмінування БіГ. У ході внесення отриманих даних до плану, визначається черговість – пріоритетність проведення розмінування тих чи інших територій.

Попри безсумнівні здобутки, законодавство БіГ про розмінування зазнає ряду критики з боку європейських фахівців. Основні положення, на яких наголошують спеціалісти:

- поінформованість населення про мінну діяльність, по суті, не підпадає під дію Закону про розмінування. Цим зумовлюється необізнаність громадян про реальний стан справ у сфері розмінування;
- стаття 34 надає інспекторам ВН МАС повноваження призупиняти роботу, яка, на їх думку, не відповідає стандартам розмінування. Закон передбачає процес оскарження, але воно здійснюється до директора ВН МАС. У зв'язку із тим, що у БіГ поширена корупція на всіх рівнях, видається виправданим впровадження інституту оскарження до незалежного органу;

- ВН МАС уповноважений оцінювати повноваження міжнародних та національних організацій та акредитувати їх, але законодавство не передбачає процедури оскарження таких рішень ВН МАС. Доцільним є створення інституту звернення до незалежного органу;
- різні статті Закону про розмінування містять деталі, які можуть стати застарілими (наприклад, розмір штрафів за правопорушення; мінімальний рівень страхового покриття), які мають бути висвітлені в додаткових положеннях або стандартах. Такі акти Комісія з розмінування або Рада міністрів можуть затверджувати без звернення до Парламентської асамблеї;
- закон уповноважує Комісію з розмінування або Раду міністрів приймати додаткові положення або стандарти, що стосуються певних питань (акредитація організацій з розмінування, тендерні процедури, а також технічні стандарти, стандарти безпеки, забезпечення якості та навчання), але не надає їм повноважень видавати інші нормативні акти, які можуть бути виправданими для забезпечення ефективного та ефективного застосування закону.

Втім, усі науковці відзначають, що нове законодавство про розмінування являє собою значний прогрес у порівнянні з попереднім правовим регулюванням цього питання у БіГ. Зазначається також, що здебільшого недоліки випливають із складної конституційної системи країни.

Цікавим є мобільний додаток, що працює у БіГ з 2018 року, під назвою «Міновані підозрілі райони». Його розроблено в рамках проєктів ЄС «Оцінка мінних територій у Боснії та Герцеговині 2018-2019 рр.» та «Підтримка ЄС у створенні інформаційної системи Центру протимінної діяльності Боснії та Герцеговини (ВНМАС). Веб-платформа» фінансується через Інструмент, що сприяє стабільності та миру (Instrument contributing to Stability and Peace). Його можна завантажити з Google App і App Store. У цьому додатку можна отримати дані про своє місце знаходження: чи безпечно там, чи є поблизу вибухонебезпечні засоби, чи є безпечніші варіанти проходу до точки вашого призначення, тощо. Видається, що розробка такого додатку була б корисною і в Україні.

Для того, аби оцінити наскільки ефективними є впроваджені у БіГ механізми розмінування, слід дослідити існуючу статистику за результатами їхнього проведення.

З початку технічного огляду та операцій з розмінування в БіГ з 1996 по 2020 рік виявлено та знищено 69 202 протипіхотні міни, 8 554 протитанкові міни та 61 456 нерозірваних вибухових пристроїв.

Площа потенційно небезпечних замінованих земель в БіГ станом на 2020 рік становила 956,36 км² або 1,96 % від загальної площі БіГ. А отже, протягом дії Закону про розмінування вдалось скоротити цей показник більше ніж на половину.

Загальною оцінкою впливу мін / UXO / касетних боєприпасів у 118 муніципалітетах БіГ встановлено 1398 громад, які постраждали від мін / EWRC / касетних боєприпасів.

За попередніми оцінками, проведеними у 2020 році, 259 громад зазнали високого рівня впливу, 212 громад зазнали середнього рівня впливу і 950 громад зазнали низького рівня впливу. Було зібрано дані про 264 011 домогосподарств у постраждалих громадах. З цієї кількості 32 109 домогосподарств досі піддаються прямому ризику. Загальна кількість населення, яке проживає в постраждалих громадах, становить 845 163 особи.

У 2020 році в БіГ було акредитовано 17 організацій протимінної діяльності: 5 урядових організацій (Збройні сили БіГ, Цивільний захист БіГ, Товариство Червоного Хреста БіГ), 4 комерційних організацій (всі 4 внутрішні) та 8 недержавних організацій (6 внутрішніх і

2 міжнародних). А, отже, БіГ отримає значні обсяги додаткового фінансування на потреби розмінування.

Підсумовуючи, шлях БіГ на шляху до цілковитого розмінування є досить складним і тривалим. Досягнення поставлених цілей ускладнюється високим рівнем корупції у державі та складністю конституційної структури Боснії та Герцеговини. Втім, не можна ігнорувати ті успіхи і здобутки, що впроваджені у даній країні.

VIII. Фінансування з боку Світового Банку (IBRD,IDA)

Протягом періоду інтенсивної постконфліктної реконструкції (1996-2002 рр.) Банк підтримав 45 проєктів на понад 1,02 мільярди доларів США на допомогу у відбудові та розвитку практично кожного сегмента зруйнованої війною країни, включаючи підтримку першого покоління реформ. Загалом, це був один із найвищих за всю історію розподіл ресурсів Банку на душу населення. Огляд, проведений Департаментом оцінки операцій у 2004 році, показав, що програма реконструкції БіГ є прикладом «Банку у найкращому вигляді».

Результати, досягнуті в рамках проєктів, що фінансуються Агентством міжнародного розвитку (IDA), підрозділом Світового банку на пільгових умовах, включали:

- *реконструкцію старого мосту в Мостарі, який повернув туристів до міста: кількість відвідувань туристами зросла з 300 000 у 2004 році до понад мільйона в 2011 році.
- *будівництво та реконструкція лісових доріг та висадку 550 га дерев;
- *підготовку медичних працівників та оснащення медичних центрів і лікарень;
- *програми створення робочих місць та мікрофінансування, які надали близько 200 000 робочих місць і послуги з працевлаштування понад 7 000 колишніх солдатів;
- *реконструкцію сотень кілометрів ліній електропередач, електростанцій, термо- та гідроелектростанцій;
- *допомогу у відновленні транспортної інфраструктури країни та міжнародного аеропорту Сараєво;
- *забезпечення функціонування шести регіональних сміттєзвалищ, що відповідають вимогам ЄС та ефективних компаній з переробки твердих побутових відходів у найбільших міських центрах, прибирання 144 сміттєзвалищ.

Відповідно до Стратегії партнерства з країною для БіГ (2012-2015), Банк зосередився на підтримці цілей БіГ щодо інтеграції до ЄС шляхом: 1) подолання труднощів для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності; 1) покращення соціальної інтеграції шляхом посилення адресності та фіскальної стійкості соціальних виплат та покращення надання основних державних послуг; 3) посилення сталого використання ключових природних ресурсів, таких як вода та ліси, та покращення адаптації до зміни клімату.

IX. Планування відновлення довкілля після війни

Кожна із міжнародних структур, яка проводила аналіз чи мала будь-яке відношення до дослідження повоєнного стану довкілля БіГ вказувала на необхідності розробки відповідних стратегій, методик.

Підготовка будь-якої стратегії відновлення після війни зайняла у БіГ тривалий проміжок часу. Державну середньострокову стратегію розвитку на період 2004-2007 рр. було розроблено урядом БіГ. У Державній середньостроковій стратегії розвитку на період 2004-2007 рр. йшлося про важливість відновлення довкілля для подолання бідності. Однак екологічні пріоритети не були визначені, а з політичних причин стратегія не була ефективно реалізована. Ймовірно, в довкіллевому аспекті не відбулось реалізації

стратегії через те, що там містились лише загальні принципи. Втім, навіть таке загальне регулювання не було базованим на реальних даних і обстановці.

Після відсутності успіху Державної середньострокової стратегії, як потенційна країна-кандидат, Боснія і Герцеговина отримала допомогу від Інструменту сприяння ЄС перед вступом (IPA). Таким був Багаторічний індикативний плановий документ на період 2009–2011 рр. що базувався на програмі (IPA) з результатами та показниками для прийняття екологічної стратегії; пристосуванням секторів економіки до довкілля; інструментами визначення пріоритетів для інвестицій в екологічну інфраструктуру та заходами щодо введення в дію захисту довкілля; механізмами співфінансування, обрахунку вартості завданих збитків та збільшення інвестицій в екологічну інфраструктуру. Втім, пропонувані у такому плановому документі заходи не цілком було втілено в життя.

Після цього, намагаючись все ж встановити ефективне планування та методики відновлення довкілля, влада БіГ, а також її суб'єкти почали активно імплементувати європейські норми. Наприклад, Республікою Сербською було прийнято Стратегію наближення регулювання довкілля Республіки Сербської.

У співпраці із ЮНЕП та Світовим банком БіГ у 2016 році врешті спромоглася розробити Стратегію та план дії для захисту біорізноманіття у БіГ на 2015-2020 роки. Ця Стратегія містила і ряд заходів, спрямованих на усунення впливу війни на біорізноманіття. Втім, запізнілість її впровадження, а також ряд інших факторів наприклад, участь від імені БіГ у її розробці не профільних міністерств, а Міністерства міжнародної торгівлі та економічних відносин, зумовили лише часткову реалізацію її цілей.

Аналізуючи заходи, спрямовані на планування і впорядкування відновлення довкілля після війни, впроваджені у БіГ, доводиться констатувати незначні успіхи. Належних методик відновлення довкілля в цілому, а тим паче окремих його складових, так і не було розроблено. Заходи, що вживаються на регенерацію стану довкілля, є хаотичними і залежать від міжнародних ініціатив, напрямків фінансування донорами. На жаль, БіГ та її суб'єкти не діють за схемою «визначити проблему- > вирахувати потенційні витрати». Уповноважені органи спершу отримують певну суму на виконання завдання з відновлення і виконують заходи в межах виділених коштів. Такий механізм дій, як бачимо, не є ефективним, проте, дуже комфортний для розвитку корупційних схем.

Висновки

Боснія і Герцеговина рухається шляхом вирішення екологічних проблем, зумовлених «спадком». На цьому шляху основними труднощами є політична незацікавленість, складність конституційного устрою держави та високий рівень корупції. Втім після закінчення конфлікту БіГ досягнула низки позитивних змін, більшість із них зумовлені євроінтеграційними процесами держави, що реалізуються шляхом запозичення європейських норм та практики. Досвід повоєнної БіГ може бути корисним для України. Попри те, що нашими колегами було зроблено чимало помилок, там впроваджено багато корисних і правильних механізмів. Україна має змогу вчитись на чужих помилках і уникати власних.

Використані джерела:

1. Demining in Bosnia and Herzegovina: An EU-funded application that can save lives/[Електронний ресурс]. –ew Режим доступу: https://ec.europa.eu/fpi/stories/demining-bosnia-and-herzegovina-eu-funded-application-can-save-lives_en

2. BH Mine action center, background /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bhmac.org/?page_id=4362&lang=en
3. BH Mine action review /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mineactionreview.org/country/bosnia-and-herzegovina/anti-personnel-mines>
4. OPINION | Demining in Bosnia and Herzegovina needs continued investment /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.streetroots.org/news/2021/12/23/landmines>
5. Mid-term Review of the UNDP Integrated Mine Action Programme (IMAP) Final Report /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gichd.org/fileadmin/GICHD-resources/rec-documents/Evaluation-Bosnia-UNDP-IMAPR-GICHD-July2006.pdf>
6. Wartime landmines still taking lives in Bosnia/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://balkaninsight.com/2019/09/02/wartime-landmines-still-taking-lives-in-bosnia/>
7. MAG – Bosnia and Herzegovina/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.maginternational.org/what-we-do/where-we-work/bosnia-and-herzegovina/>
8. ENVIRONMENTAL APPROXIMATION STRATEGY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA EAS – BiH /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/Dokumenti/Vodni%20resursi/Environmetal.pdf>
9. Bosnia and Herzegovina: From Post-Conflict Reconstruction to EU Integration/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.worldbank.org/en/results/2012/04/19/from-post-conflict-to-eu-integration-in-bosnia-and-herzegovina>
10. State of the Environment Report: Bosnia and Herzegovina/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/9437>
11. ENVIRONMENTAL PERFORMANCE REVIEWS BOSNIA AND HERZEGOVINA /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://unece.org/DAM/env/epr/epr_studies/Synopsis/Bosnia_and_Herzegovina_ECE_CEP.162.synopsis_english.pdf
12. Environmental impact of the war in Yugoslavia on south-east Europe Report Committee on the Environment, Regional Planning and Local Authorities/[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9143&lang=EN>
13. Environmental Security in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina Paper presented to the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, June 3, 2005 /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2005/Stoett.pdf>
14. Coming up for clean air in Bosnia /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/coming-clean-air-bosnia-and-herzegovina>
15. B&H Country Profile concerning Soil and Water Issues: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uldSQ-PtEM0J:https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/25153.pdf+&cd=11&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=safari>